

Э. Ф. Шуматов, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, философия ғылымдарының кандидаты, полиция аға лейтенанты

ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ — ҰЛТҚА ТӨНГЕН ҚАУІП

Соңғы кездері терроризм проблемасы халықаралық қатынастар саласымен байланысқан қазіргі таңғы өткір жаһандық мәселеге айналды. Бұл келесі себептермен байланысты: біріншіден, терроризм ғаламшарлық масштабта кеңінен таралуда. Терроризм тек дәстүрлі шиеленіс аймақтарында ғана емес (Таяу Шығыс, Оңтүстік Азия), сонымен қатар, дамыған және сәтті дамыған әлем мемлекеттерінде де (АҚШ, Батыс Еуропа) байқалады. XX және XXI ғасырларда жаһандық проблемалардың өршуі әлемдік қауымдастық дамуындағы қазіргі заманғы кезеңінің ерекше сипатына, бүгінгі халықаралық қатынастардың ерекшеліктері мен әлем саясатының негізгі бағыттарын анықтайтын шындыққа айналды.

Екіншіден, терроризм жеке мемлекеттермен қоса бүкіл әлемдік қауымдастықтарға да қауіпті. Жыл сайын әлемде терроризмнің жүздеген әрекеттері болып, оның салдарынан мыңдаған адамдар қаза тауып және мыңдағаны жарымжан болып қалады.

Үшіншіден, терроризммен күресте тек бір ұлы державаның немесе жоғары дамыған мемлекеттер тобы жеткіліксіз. Терроризмді өршіп келе жатқан жаһандық проблема ретінде жеңу үшін, көпшілік мемлекеттер мен халықтардың, бүкіл әлемдік қауымдастықтың бірлескен күші қажет.

Төртіншіден, терроризмнің қазіргі таңдағы басқа жаһандық проблемалармен байланысы ашық және айқын болуда.

Терроризмнің анықтаушы факторлары болып, әлемнің жаңа жаһандық проблемалары – мемлекеттер аралық қатынастардың шиеленісулері, әртүрлі діндердің арасында байланыстар, ғаламшар халқы санының артуы, ұлтаралық қатынастардың өткірленуі, халықаралық қылмыстың артуы, заңсыз есірткі айналымы және т. б. болып табылады¹.

Орталық-азиялық аймақ Еуропа мен Азияның, үш діннің — христиан, ислам және буддизмнің тоғысқан жерінде орналасқан, сондықтан да Орталық Азиядағы тұрақтылық әр кезде бұзылуы мүмкін. Аймақ потенциалды діни-саяси, этникалық немесе билік үшін ашық идеологиялық себеппен ұмтылған күрес шиеленістеріне толы болып келеді.

Терроризмнің діни түрі мемлекетте үстем болып тұрған дінге, діни бағыттарға қарсы басқа дінді ұстанатын, қаруланған топтардың күресімен сипатталады. Жалпы Орталық Азиядағы терроризм проблемалары спецификалық, өзіне ғана тән ерекшеліктерге ие. Қазіргі таңда әлемдік қауымдастық ислам дінімен жасырынған терроризм бірінші орынға шығуына қатты мазалануда. Террористік ұйымдар көптеген мұсылмандардың діни сезімдерін пайдаланып, оларды өз жақтарына тартуға тырысуда. Исламдық бағытшылық өкілдері мен қорлары арасында ең белсенді қызметті «Мутакалим», «Ихсан-Хария», «Аль Вакъ Аль Ислами», «Ислам жастарының бүкіл әлемдік ассамблеясы», «Халықаралық гуманитарлық шақыру», «Азия мұсылмандарының комитеті», «Ислам джихадының одағы» атқарады.

Соңғы кездері исламизация қоғамында Сауд Арабиясы, Пәкістан, Иран және Түркия сияқты ислам елдерінен келген миссионерлер белсенділік көрсетуде. Олардың «патронаждарын» пайдалана отырып, «Салафиттер», «Ақромидтер», «Ваххабиттер», «Нурджулар» сияқты радикалды бағыттар өз қызметтерін жүзеге асыруда. Салафизм мен ваххабизм — 18 ғасырда Мухаммад ибн Абдуль-Ваххабпен қалыптасқан діни оқыту болып табылады. Теоретикалық негіздері XIV ғасырда арабтық ибн Таймимен негізін қалаған болатын. Салафизмнің идеологиялық негізі «дінге сенбейтіндерге» қарсы қарулы күрес жүргізу болып табылады (джихад). Ибн Тайми идеяларын діни террористер қазіргі кезде зорлық әрекеттер негіздеу үшін пайдаланылады. Атақты француздық сарапшы Жиль Кепелт «джихат, исламизмнің экспансия мен құлдырауы» атты еңбегі 1997 жылы «Джихад туралы декларацияны» жазуда, еңбектің авторы, барлық мұсылмандарды АҚШ-қа қарсы әскери күреске шақырушы, «Аль-Каида» көшбасшысы Усама Бен Ладен ибн Тайминың

еңбектеріне сүйенгені туралы көрсетеді. Және де ӨИҚ мен ТИҚ-ның көшбасшылары өз әскерлерін идеологиялық дайындағанда ибн Таймий жұмыстарының негізінде құрылған материалдарды қолданғанⁱⁱ.

Сонымен қатар аймақта ерекше қауіпті жыл сайын күшейіп келе жатқан, аймақтағы ең белсенді «Хизбут-Тахрир» діни-экстремистік партиясы төндіруде.

Алайда кейбір жағдайларда терроризм сылтауы саяси, экономикалық мақсаттарға жету үшін де пайдаланылуы мүмкін. Қазіргі таңда ірі державалардың бүкіл Орталықазиялық аймаққа ықпалын артырудағы күресі ушығуда. Бұл күресте барлық әдістер, яғни терроризм де қолданылуы мүмкін.

Терроризм сыбайласқан мемлекеттік шенеуніктер мен саясаткерлер көмегімен қолдау көрсетілетін, трансұлттық қылмыстық ұйымдардың кең қанат жаю процесінің ажыратылмайтын бөлігі де болып табылады. Ағылшын ғылымдарының жұмыстарында кең танылған «Жаһандық трансформацияда» былай деп көрсетіледі: «Халықаралық ұйымдардың теріс формалары да бар, әсіресе, есірткі саудасымен байланысқан террористік және қылмыстық құрылымдар (қазіргі уақытта, сарапшылар бағалауына сәйкес оның жылдық айналымы 300 млрд. доллардан жоғары). Олармен күрес барлық әлемнің биліктері мен полиция қызметкерлері үшін маңызды және қиын шешілетін тапсырма болуда». Сөйтіп терроризм себептері әртүлі жағдайларда, әртүрлі мақсаттарға пайдаланылуы мүмкінⁱⁱⁱ.

Жалпы Орталық Азия мемлекеттеріндегі кейбір шабуылдар мен олардың себептерін келесідей анықтауға болады.

Қырғызстан 2010 жылдан бастап аймақта қарулы шабуылдар жиілей бастады. 2010 жылдың маусымында Ферғана даласының Ош және Джалал-Абад қалаларында этникалық өзбектер мен қырғыздар арасында шиеленіс болды. Американдық Statfor зерттеуші ұйымының жазуынша Қырғыз билігі экстремисттерді іздеу сылтауымен өзбектер көп шоғырланған аймақтарда бірнеше рейдтер өткізді. Шын мәнінде бұл рейдтер этникалық өзбектерге қарсы бағытталған болатын. Сөйтіп, қырғыз билігі діни экстремизм туралы айтқанда, мәселе шын мәнінде ішкі этникалық және саяси проблемалар туралы болуы мүмкін.

Өзбекстанда 2011 жылы аздаған стратегиялық маңызға ие жер, Тәжікстанмен шекарадағы темір жолда жарылыс болды. Билік оны терроризм деп атады, алайда көптеген аналитиктер Тәжікстанға тауар жеткізуді тоқтату үшін, өзбек билігі жарылысты жасанды жасады деген болжамға келді.

Соңғы кездері Өзбекстан мен Түркменстанда шабуылдар саны азайды. Аналитиктер пікірлерінше, бұл ел билігінің исламдық радикализмді өз мақсаттарына қолдану қажеттілігін әзірге көрмей тұрғанын білдіреді^{iv}.

Қазақстан Ферғана даласынан әлдеқайда алысырақ жатыр және халқы Орталық Азияның басқа елдерімен салыстырғанда азырақ діниленген ел. Алайда, Қазақстанда 2011 жылдары біраз діни тұрғыдағы шабуылдар болды. Бірақ олар бірден басылып, кінәлілер ұсталып немесе жойылды. Ел территориясы терроризм мен экстремистік бағыттағы діни ұйымдардан тазартылды.

Жалпы Қазақстанда терроризммен күрес, оны алдын алу шаралары жалғасуда. Терроризм біздің бейбіт халқымыздың психологиясы мен дініне сай емес. Ол Қазақстан мұсылмандары ұстанатын ханафи мазһабына қарама-қайшы болып табылатынын Елбасымыз Н. Назарбаев та атап өткен болатын.

Сонымен қатар, көшбасшымыз Қазақстандағы экстремизм мен терроризмде идеялық емес, қылмыстық негізде. Ол ұйымдардың мақсаты қоғамның негізін күл-талқан ету, елдің бейбітшілік пен тұрақтылығына шабуыл екенін атап өткен болатын.

Осылайша Елбасы Н. Назарбаев Үкіметке Президент Әкімшілігімен бірлесіп, Діни экстремизм және терроризммен күрес жөніндегі мемлекеттік бағдарлама дайындауды тапсырды. Президент дін мәселесінде ұйымдастырылған, әбден ойластырылған қадам және мұқияттылық қажеттілігін айтуда^v.

Қазақстанда барлық халықаралық террористік ұйымдардың қызметіне тыйым салынған. Қазіргі таңда Қазақстан ТМД Терроризмге қарсы күрес орталығы, Шанхай Ынтымақтастық ұйымы Терроризмге қарсы аймақтық құрылымы сияқты ұйымдардың

мүшесі, терроризм мен экстремизмге қарсы күрес желісінде халықаралық ынтымақтастықты белсенді түрде дамытқан және әлі де дамытуын жалғастыруда.

Сонымен қатар, Қазақстан жастары арасында әртүрлі ақпараттық шаралар өткізілуде. Терроризм мен діни экстремизмнің қауіпі туралы түсіндіріп, таза діннен алдамыш бағыттарды айыра білуге, жастардың дін туралы сауаттылықтарын жоғарлатуға бағытталған әртүрлі жастарға пайдалы шаралар қолға алынуда. Жалпы қазіргі таңда Қазақстанда ешқандай күшті террористік ұйымдар жоқ. Бұрындары қызметін жүзеге асырмақшы болған ұйымдар елден қуылып, ұсталып немесе қызметі жойылған. Бұдан Қазақстанда терроризммен күрес қолға мықты алынғанын байқауға болады.

Жалпы терроризмнің ерекше жаһандық проблемасы бар – ол оның қиын болжамдылығы болып табылады. Көп жағдайларда психикалық арсы-күрсі мінезі бар адамдар, аса ызақор саясаткерлер немесе материалды хал-жағдайы өте нашар, білім сауаттылығы төмен адамдар терроризм субъектілеріне айналады.

Сонымен, терроризм халықаралық аренада және халықаралық қатынастарда көбінде басқа әдістермен қол жеткізу мүмкін болмай тұрған жағдайларда, өз мақсаттарына қол жеткізу әдісі ретінде қарастырылуда. Сөйтіп, қазіргі заманғы жағдайларда террористік қызмет формалары күрделі болып, олар жалпы адамзат құндылықтарымен және әлемдік даму логикасымен үлкен қарама-қайшылыққа түсуде. Осылайша, терроризм проблемасы әлемдік қауымдастыққа шынайы қауіп төндіруде. Өзін басқа жалпы адами қиындықтардан ерекшелейтін, өзінің жеке ерекшелігіне ие. Сонымен қатар, терроризм проблемасы қазіргі заманғы халықаралық қатынастардың көптеген жаһандық проблемаларымен тығыз байланысты. Соңғы террористік әрекеттер, бәрінен бұрын 2001 жылдың 11 қыркүйегіндегі Нью-Йорк қаласындағы трагедиялық оқиға, өзінің масштабы мен әлемдік саясатқа әрі қарайғы әсер ету көлемі бойынша адамзат тарихындағы бұрын сонды болмаған жағдайға айналды. ХХІ ғасырдың басында болған терактілерден зардап шеккендердің саны, бүліншіліктің өлшемі мен сипаты қарулы шиеленістер мен жергілікті соғыстардың зардаптарымен бірдей болып шықты^{vi}.

Сонымен, қазіргі таңда Орталық Азияның кейбір аймақтарындағы терроризмнің проблемалары тек дербес феномен ретінде ғана қарастырыла алмайды. Ол шешімінен адамзат өркениетінің әрі қарайғы өмір сүруі тәуелді болатын, соғыс және бейбітшілік фундаментальді мәселелерімен байланысқан, жалпы әскери-саяси жаһандық проблемалардың негізгі маңызды құрамдас бөлігі. Сондықтан бұл жауыздыққа қарсы күресте әрбір саяси билік қоғамның қауіпсіздігін бірінші орынға қойып, біріккен өзара қимылдарды күшейтіп, ішкі және сыртқы қауіптерді жоюды жалғастыра беруі қажет.

ⁱ Сагпаев Д. А. Терроризм как явление политической жизни // Саясат. — 1999. — № 3. — С. 10–13.

ⁱⁱ Медетбеков А. Угрозы терроризма и религиозного экстремизма в Центральной Азии. 2011-01-26 // <http://thenews.kz/2011/01/26/702086.html>.

ⁱⁱⁱ Везезгова И. В. Современный терроризм как международный фактор // Вестник МГУ. Сер. 12. Политические науки. — 2012. — № 6. — С. 32–41.

^{iv} Размахнин А. Душанбе: Сбежавших из тюрьмы россиян боятся больше всего. «Побег века» из СИЗО потряс всю Среднюю Азию и напугал президента Рахмона // <http://svpressa.ru/society/article/29356/23.08.2010> г.

^v Андрухаева А Экстремизм в Центральной Азии через призму борьбы за власть. 14.08.2012. // <http://rus.azattyq.org/content/taliban-islamism-extremism/24674826.html>.

^{vi} Назарбаев Н. А. Қазақстандағы экстремизм мен терроризмде қылмыстық негіз бар // <http://wap.bnews.kz/kk/news/post/115555/>.